

MEZNÍ SOUVISLOSTI GLOBALIZACE

MARGINAL CONNECTION OF GLOBALIZATION

Miroslav Svatoš

Anotace:

Rozhodující role globalizačních procesů a vývojových tendencí má řadu pozitivních i negativních efektů v oblasti hospodářské (zahraničně-obchodní), environmentální, (bio) technologické aj. Z evolučního hlediska dosud velmi úspěšná lidská adaptační strategie narazila na zásadní hranici danou kapacitou zemské biosféry. Evoluční determinanty lidské společnosti a jejich ekonomických či technologických aktivit projevující se globálními problémy mohou nalézt východisko nastoupením cesty (trvale) udržitelného rozvoje. Velké dilema představuje uplatnění tzv. preventivního principu.

Klíčová slova:

Globalizace, udržitelný rozvoj, WTO, evoluce

Abstract:

Decisive role of globalizational processes and development tendencies has many positive and negative effects in economic (foreign-trade), environmental, and (bio) technological areas. From evolution point of view still very successful human adaptation strategy hit the basic limit given by the capacity of Earth biosphere. Evolution determinants of human society and their economic or technological activities manifesting themselves by global problems can find way out in way of sustainable development. Application of so called preventive principle represents great dilemma.

Key words:

Globalization, sustainable development, WTO, evolution

ÚVOD

Jedním z nejdůležitějších předpokladů blahobytu a pokroku směrem k udržitelnému rozvoji je zlepšování péče o světové ekosystémy. Dosavadní trendy však tomuto předpokladu neodpovídají. Lidská činnost vede k degradaci celé řady ekosystémů, zatímco požadavky na „ekosystémové služby“ (např. potraviny, pitná voda, životní prostředí aj.) významně rostou.

Závislost lidstva na biosféře a službách jejích ekosystémů existovala od počátku jeho existence. To platí pro současnost i budoucnost, přestože lidstvo vkládá mezi sebe a životní prostředí kulturu a technologii, které umožňují přírodu „přetvářet“ či „ovládat“, avšak v definitivní podobě lidstvo je a bude absolutně závislé na stavu biosféry a odpovídajícím přísunu ekosystémových služeb.

Rostoucí negativní působení degradovaných ekosystémů představuje zásadní omezení pro ekonomický růst a blahobyt. Potřebné zásahy ve sféře politiky a managementu mohou účinně zabránit degradaci ekosystémů a naopak zvýšit jejich podíl na blahobytu a kvalitě života společnosti.

CÍL A METODIKA

Charakteristika globalizačních procesů a trendů ve své souvztažnosti s ekonomickými, zahraničně obchodními, environmentálními a evolučně technologickými procesy včetně relevantních implikací představují cílové zaměření příspěvku.

Metodický přístup vychází z výběru některých základních faktorů a procesů, které umožňují naplnit stanovený cíl s východiskem udržitelného rozvoje.

Při zpracování příspěvku bylo využito výsledků řešení IVZ PEF ČZU v Praze MSM 41100013 „Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských struktur – předpoklad trvale udržitelného rozvoje“.

EVOLUČNÍ SOUVISLOST GLOBALIZACE

Proces globalizace představuje vytváření celoplanetárních struktur v jednotlivých sférách společenských aktivit, zvyšování jejich komplexity (systémové složitosti), postupného propojování dílčích globálních struktur a růstu jejich vzájemné závislosti.

V jednotlivých oblastech lidských aktivit existuje rozdílná úroveň globalizace. Primární a nejdynamičtější vývoj proběhl v technologické oblasti (ICT) a následně pak v oblasti ekonomické. Je třeba zdůraznit, že řada společenských aktivit (právo, výchova, instituce) není dosud globalizována a funguje v rámci národních či jednotlivých integračních celků.

Příkladem zásadních otázek a hledání správných odpovědí spjatých s procesem globalizace, jehož struktura a dynamika jsou značně diferencované, z hlediska věcného, místního i časového, musí být respektovány určující (historické) mechanismy a předpoklady formující dnešní průběh globalizace. Je třeba respektovat a vycházet z toho, že dnešní průběh globalizace, v celé své složitosti má své kořeny a propojení:

s evolucí lidského druhu (dosavadní úspěch kulturně adaptační strategie)

s procesem neolitické revoluce (vynález zemědělské technologie – vznik civilizace)

s rozvojem moderní vědy a jejího technologického využití na počátku evropského novověku (průmyslová revoluce)

Rychlý vývoj v posledních staletích spojený s přechodem lokálních civilizací do fáze civilizace globální způsobil řadu krizových jevů (globálních problémů), které představují existenční ohrožení lidstva a jeho kultury. Dosud velice úspěšná lidská adaptační strategie narazila na zásadní hranici danou kapacitou zemské biosféry. Ohrožení ekologické rovnováhy Země technologickou a ekonomickou globalizací představuje jednak klíčový problém, jednak představuje oblast, kde je nutno hledat řešení.

Lze vyslovit hypotézu, že není reálné, aby lidstvo změnilo zásadně svou úspěšnou kulturně adaptační strategii. Existenční podmínka lidské civilizace je však nepochybně spojena s potřebou této adaptační strategie. Koncepce (trvale) udržitelného rozvoje představuje nepochybně cestu správným směrem.

WTO A LIBERALIZACE ZAHRANIČNÍHO OBCHODU

Současný zahraniční obchod je deformován velkým množstvím státních zásahů. Řada významných aktérů se domnívá, že razantní omezení těchto zásahů podpoří rozvoj obchodů a následně i rozvoj hospodářství vyspělých i rozvojových členských zemí WTO. Hlavním cílem tzv. ministerských konferencí WTO je další prohlubování liberalizace světového obchodu. Tento záměr se daří prosazovat se značnými potížemi (Singapur – 1996, Ženeva – 1998, Seattle – 1999, Doha – 2001, Cancún – 2003, Hongkong – 2005). Katarský závazek, tj. rozvojový program z Doha pro agrární obchod, byl zaměřen na dosažení podstatného zlepšení v přístupu na trh, ke snížení všech forem subvencí s výhledem na jejich úplné odstranění a k zásadnímu snížení domácích podpor narušujících obchod. Na základě tohoto mandátu EU přistoupila v předstihu k reformě Společné zemědělské politiky s tím, aby předjímala a vyhověla reformním požadavkům.

Jednání o liberalizaci světového obchodu, tzv. „katarské“ kolo jednání, skončilo koncem července 2006 po 5 letech neúspěchem. Nepodařilo se schválit modality pro další etapu reformy pravidel mezinárodního obchodu. Nebylo dosaženo shody obchodních velmocí,

tj. USA, EU, Japonska, Brazílie, Austrálie a Indie v otázce snížení zemědělských dotací v USA a EU. Odložení jednání o liberalizaci zahraničního obchodu a tudíž i odsun lepšího přístupu na agrární trhy se týkají jak RZ (chudých zemí) v přístupu na trhy bohatých zemí, tak i bohatých zemí na perspektivní trhy Brazílie, Číny či Indie.

Kolaps katarského kola vyjednávání o další liberalizaci světového obchodu vedl ke snížení důvěryhodnosti a funkčnosti WTO. Řada zemí, včetně ČR, se připravuje na uplatnění strategie bilaterálních či regionálních dohod s relevantními obchodními partnery. Tato situace je však komplikovaná v tom, že dvoustranné popř. regionální dohody jsou často do značné míry diskriminační, zatímco dohody v rámci WTO jsou závazné pro všechny členské země (bez ohledu na jejich ekonomickou či politickou sílu).

NOVÉ MOŽNOSTI BIOTECHNOLOGIÍ

Nová moderní technologie alternativní ke genovému inženýrství je označována jako genomika, pro kterou se v oblasti zemědělství začíná používat název Marker Assisted Selection (Selekce s podporou markerů – MAS). Zásadní předností metody MAS ve srovnání s genovým inženýrstvím (transgenními plodinami, GM potravinami) je skutečnost, že šlechtění nových odrůd probíhá vždy v rámci daného druhu, což zásadně snižuje rizika ekologických škod a potenciálních negativních důsledků GM plodin na zdraví spotřebitelů. Princip metody MAS je založen na mapování a řazení genomů významných druhů plodin a identifikaci genů hospodářsky užitečných vlastností. Metoda MAS umožňuje významně urychlit proces šlechtění, protože určení žádoucích parametrů lze zjistit již ve fázi gamety popř. sazenice.

Z některých studií (Union of Concerned Scientists – 2004) vyplývá, že masivní pěstování GM plodin vede ke „kontaminaci“ existujících odrůd hospodářských plodin sekvencemi DNA GMO plodin.

Technologie MAS a rozvoj oblasti celé genomiky je spojen s požadavkem co největší biodiverzity, zatímco rozšiřování GM plodin představuje pro biodeverzitu riziko. Další důležitá odlišnost je spojena se skutečností, že rozvoj MAS technologie (genomiky) je spojen s „demokratizací“, tzn. s výměnnou (sdílených) informací šlechtitelů ve světě. To je v protikladu k pozici řady firem v oblasti GM technologií, které se snaží o patentovou ochranu GM.

Je však nutné zdůraznit, že efekt genomiky spjatý s využíváním MAS plodin musí respektovat environmentální, ekonomické a sociální faktory, které v souhrnu určují udržitelný rozvoj zemědělství.

RIZIKA TECHNOLOGICKÉHO POKROKU

Negativní stránkou optimistického pohledu spojeného s technologickým pokrokem je stále širší množina potenciálních katastrof, které mohou být případně iniciovány nejen zlým úmyslem, ale i nedbalostí, opomenutím apod. Zásadním problémem se tak stávají teoretické hypotézy, které sice s velmi malou, ale nenulovou pravděpodobností připouštějí, že určité typy experimentů či jiných lidmi ovlivňovaných procesů, mohou vést až ke katastrofickým důsledkům pro lidskou civilizaci, život, přírodu či celou planetu.

Tato úvaha a předjímání možnosti katastrofických scénářů jsou východiskem pro uplatnění tzv. preventivního principu, který se objevuje zejména v oblasti zdravotnictví, životního prostředí, udržitelného rozvoje apod. (vliv GMO, globálního oteplování, biokatastrof, nanokatastrof aj.)

Rozpory mezi potenciálními přínosy a nepřijatelnými riziky, které doprovází nové objevy a technologické aplikace jsou stále skutečnější a hrozivější. Otázku velikosti nenulového rizika v těchto případech z hlediska morální obhajitelnosti řešil již dávno

matematik Blaise Pascal. Jeho proslulý argument, proč být věřícím (Pascalova „pojistka“) je extrémní verzí výše zmíněného preventivního principu.

ZÁVĚR

Řada nevládních organizací, např. skupina Monitor korporativní Evropy (CEO), systematicky sleduje chování nadnárodních korporací a avizuje jejich rostoucí a nekontrolovanou ekonomickou a politickou moc s negativními důsledky pro demokracii, sociální spravedlnost a životní prostředí a to zejména v méně vyspělých zemích. Prosazování zájmů velkých nadnárodních korporací je založeno na systematické činnosti lobbyistických skupin a preferování neoliberální ekonomické strategie, která prosazuje deregulaci a privatizaci prakticky ve všech oblastech. Rostoucí vliv těchto subjektů na politiku EU a činnost nejvýznamnějších mezinárodních institucí (OECD, WTO, IMF, UD aj.) působí na další zrychlení procesu ekonomické globalizace.

Deregulace globálního trhu způsobuje stále silnější konkurenci, která působí obvykle ve prospěch velkých korporací na úkor sociálních podmínek a životního prostředí. Systematické prosazování zájmů nadnárodních společností oslabuje možnosti místních samospráv a vlád regulovat trh ve veřejném zájmu, což vytváří ve svém důsledku nesoulad s udržitelným rozvojem v jednotlivých sektorech i ve světové ekonomice. Určitý příklad těchto jevů představuje odmítnutí globální agendy investic (MAI) – neúspěšného projektu OECD prosazujícího ekonomickou globalizaci s cílem odstranit překážky pro investice ve světovém rozměru. Záměrem MAI bylo předání pravomocí nadnárodním korporacím v takovém měřítku, že by vlády měly velmi omezené možnosti regulace přímých zahraničních investic ve svých zemích a to i v případech regulačních opatření chránících pracovní místa, pracovníky, veřejnoprávní služby, domácí podniky, životní prostředí, kulturu apod.

V tomto kontextu je třeba posuzovat úspěšnost (neúspěšnost) jednání WTO o liberalizaci zahraničního obchodu a související problémy. Evoluční ohraničení globalizace, nové možnosti v biotechnologických postupech, rozvoj dalších klíčových technologií, včetně souvisejících rizik, vytváří nové prostředí pro formování strategie dalšího (udržitelného) rozvoje v situaci, kdy je nutno ve stále větší míře respektovat a preferovat preventivní princip a anticipativní myšlení.

Neoklasická ekonomická teorie umožňuje interpretovat nejefektivnější možnosti využívání omezených zdrojů z hlediska současnosti. Tato teorie však selhává při řešení problémů spjatých s globálními problémy lidstva, zejména pak s formováním podmínek a prostředí pro (trvale) udržitelný rozvoj.

Literatura:

- Ekosystémy a kvalita lidského života: Rámec pro hodnocení, MŽP, Praha 2003
Lehmanová, Z. a kol.: Aktuální otázky globalizace, VŠE, nakl. Oeconomica, Praha 2003
Mezřický, V. a kol.: Globalizace, nakl. Portál, Praha, 2003
Paulík, T., Valach, E.: Trvalo udržitelný rozvoj pohľadom ekonomickej teórie, Národohospodársky obzor č. 1, ESF MU, Brno 2006
Rees, M.: Naše poslední hodina, nakl. Dokořán, Praha 2003
Rifkin J.: The Biotech Century, 2005
Svatoš, M.: Globální souvislosti udržitelného rozvoje zemědělství, Sborník prací MVK Agrární perspektivy XIII, PEF ČZU, Praha 2004
Tvrdoň, J. a kol.: Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských struktur – předpoklad trvale udržitelného rozvoje, ZZ, Praha 2004

Kontaktní adresa

Prof. Ing. Miroslav Svatoš, CSc.
PEF ČZU v Praze, Katedra zemědělské ekonomiky, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátka
Tel.: +420 224 384 344; e-mail: svatos@pef.czu.cz